

UDK 811.163.42'232

Izvorni znanstveni članak

Primljen 24.02. 2015.

Prihvaćen za tisak 27.11. 2015.

Nada Županović Filipin

Sveučilište u Zagrebu

Usvajanje govora kod dvodijalektalnoga djeteta: jezični razvoj, utjecaji i ishodi

U radu se opisuje jezični razvoj dvodijalektalnoga djeteta u prve tri godine života. Djetetov je okolinški govor urbana zagrebačka kajkavština, a majčinski mu je novoštokavski ikavski govor kakvim se govori u Splitu. Donosi se prikaz razvojnih faza u usvajanju govora s posebnim osvrtom na podrijetlo usvojenih elemenata. Podatci prikupljeni vođenjem dnevnika te snimkama djetetove interakcije s okolinom uspoređuju se s recentnim istraživanjima usvajanja jezika. Analiziraju se primjeri miješanja i prebacivanja kodova na temelju kojih se utvrđuje redosljed i način usvajanja varijeteta kojima je dijete okruženo te utjecaji koji do usvajanja dovode. Pokušavaju se istaknuti razlike u načinu na koji dvodijalektalna djeca usvajaju jezik te ukazati na potrebu daljnega proučavanja te pojave. Naposljetku se, na temelju istraženoga, predviđa djetetov daljnji jezični razvoj.

Ključne riječi: usvajanje govora kod djece; dvodijalektalnost; zagrebački kajkavski govor; splitski novoštokavski ikavski govor; miješanje i prebacivanje kodova.

1. Uvod

Koncept dvojezičnosti u suvremenim lingvističkim istraživanjima prošao je korjenu redefiniranje, baš kao i koncept dvojezičnoga govornika. Danas se smatra da gotovo uopće ne postoje jednojezični govornici (Crystal 1997: 360; Wei 2006: 1; Myers-Scotton 2006: 44; Grosjean 2010; Medved Krajnović 2010: 5) jer se pod pojmom dvo- ili višejezičnosti više ne podrazumijeva posjedovanje kompetencije izvornoga govornika, nego samo sposobnost komunikacije.

Dvojezičnost je nadalje redefinirana uvođenjem pojma okomite dvojezičnosti¹ (u hrvatskoj literaturi Pavličević-Franić 2003b; Jelaska 2005; Medved Krajnović 2010: 6) koji govornikovim prvim jezikom (J1) smatra kućni idiom tj. obiteljski jezik te podrazumijeva da se polaskom u školu standardni jezik uči kao drugi (J2).² Unatoč tomu, i danas se najviše proučavaju prototipni slučajevi dvojezičnosti u kojima je govornik ovladao standardnim varijetetima dvaju različitih jezika.

O odnosu standardnoga i nestandardnih varijeteta u procesu usvajanja jezika u najranijoj dobi dosad se u nas malo raspravljalo. Okomita dvojezičnost najčešće se promatra tek kod djece koja su ušla u sustav odgoja i obrazovanja³ jer tada dolaze u kontakt sa standardnim varijetetom i kroz učenje i kroz usvajanje.⁴

Zbog velike dijalekatske diversifikacije hrvatskoga jezika, čak i u situacijama u kojima je dijete formalno jednojezično (oba su roditelja govornici hrvatskoga jezika), prisutni su transferi, prebacivanje kodova i ostali fenomeni koji se inače primjećuju samo kod prototipno dvojezične djece. Ovim radom želimo upozoriti na tu važnu pojavu pri ranome dječjem usvajanju hrvatskoga jezika.

2. Terminološko određenje i teorijski okvir

U hrvatskim radovima koji se bave istraživanjem usvajanja jezika pronalazimo nazive *materinski, rodni, organski, majčinski, maminski, roditeljski, obiteljski, kućni, domaći, zavičajni jezik* i sl. (Jelaska 2005: 24–27), uz koje se koriste i pojmovi *prvi* i *drugi jezik* (po kronološkome redosljedju usvajanja). U ovome ćemo radu upotre-

¹ Ovaj je termin prvi put upotrijebio Pohl 1965. godine, no izvorno mu je značenje bilo mnogo bliže Fergusonovu konceptu diglosije negoli danas, kada ga se najčešće upotrebljava za opis načina usvajanja jezika.

² Ovakvim se teorijskim okvirom pojam dvojezičnosti proteže na veliku većinu svjetskoga stanovništva jer čak i u dijalekatski slabo diversificiranim jezicima postoje razlike između standardnoga i govornih registara jezika, što je također jedan od fenomena obuhvaćenih najširim pogledom na dvojezičnost (vidi npr. Jelaska 2005: 38). S druge strane, čak i u znatno užemu shvaćanju dvojezičnosti i dalje se dvojezičnima smatra više od polovice svjetskoga stanovništva (Grosjean 1994, 2010).

³ Kao iznimke navodimo radove Kuvač i Cvikić (2005) te Pavličević-Franić (2003a, 2003b) koje analizu okomite dvojezičnosti pomiču na djecu vrtičke dobi.

⁴ Pri proučavanju ovoga fenomena većinom se previđa činjenica da je u današnjemu društvu mnogo djece čiji su roditeljski idiomi tipološki znatno različiti dijatopijski varijeteti hrvatskoga jezika (npr. neki čakavski i neki kajkavski govori) te da posredovanjem medija utjecaj standarda počinje još i znatno prije negoli dijete počne ići u školu. Zbog toga smatramo nužnim osloviti pojavu okomite dvo- ili višejezičnosti već u najranijemu dječjem jezičnom razvoju. Prema De Houwer (2006: 781), ova je tema zanemarena i u svjetskoj lingvistici.

bljavati termine *majčinski* (za organski govor majke)⁵ i *okolinski* (za organski govor oca i djetetove okoline)⁶ kako bismo ih suprotstavili standardnomu hrvatskom jeziku i ostalim varijetetima s kojima dijete dolazi u kontakt.⁷ Organske govore roditelja definiramo kao dva tipološki različita idiolekta utemeljena na novoštokavskome ikavskom urbanom govoru koji se govori u Splitu te kajkavskome urbanom govoru grada Zagreba.⁸ Na oba je velik utjecaj imala okolina (obrazovni sustav, životne okolnosti, vršnjačko društvo i sl.).

O usvajanju materinskoga jezika postoje brojne teorije, no nijedna zasad nije potpuno prihvaćena. Stručnjaci se slažu da su za njegovo usvajanje nužni urođena sposobnost jezičnoga učenja, izloženost jezičnomu uzoru u izravnome sporazumijevanju i djetetov spoznajni razvoj (Jelaska 2005: 67; De Houwer 2006: 781–785). Ni ustroj kognitivnih funkcija i organizacija jezičnoga znanja kod višejezičnih govornika nisu još sasvim objašnjeni (Mildner 2002). O prirodi ranoga dvojezičnog razvoja govora postoje različite hipoteze. Unitaristička hipoteza smatra da se u početku oba jezika usvajaju zajedno i da za oba vrijedi isti sustav gramatičkih pravila, a razdvajanje se smješta u četvrtu godinu (Wei 2006: 2; Crystal 1997: 363). Hipoteza o odvojenome razvoju drži da se različiti jezični sustavi otpočetak usvajaju kao odvojeni, nezavisni entiteti (De Houwer 2006: 784). U svakom slučaju, dvojezičnost govornike čini drukčijima od jednojezičnih, čak i onda kad se služe isključivo svojim prvim jezikom.

⁵ Za razliku od *majčinskoga*, termin *maminski govor* označava pojednostavljen način obraćanja upućen djetetu, govor pazitelja (tzv. *baby talk* ili *caretaker speech*).

⁶ Termin *okolinski govor* podrazumijeva nužnu razinu apstrakcije jer je idiolekt svakoga pojedinog govornika kompleksan i promjenjiv spoj dijatopijskih varijeteta u kojima je govornik odrastao i trenutno živi, sociolekta kojim se služi te brojnih jezičnih utjecaja kojima je svakodnevno izložen. Tako se očev idiom i idiomi članova očeve obitelji u određenim značajkama razlikuju (očev je govor inovativniji u odnosu na govore njegovih roditelja, djeda i bake koji čuvaju konzervativne značajke i sl.), no gornju odrednicu koristimo zbog kratkoće i jednostavnosti. Gotovo će uvijek, osim tamo gdje će to biti drukčije naznačeno, okolinski govor podrazumijevati očev govor.

⁷ Iz sociolingvističke se perspektive jezik promatra kao raslojena pojavnost koju sačinjava niz varijeteta, odnosno stvarnih oblika jezične uporabe (Mićanović 2006). Varijeteti su definirani prema temeljnim odrednicama svoje uporabe, odnosno vremenu, prostoru, društvenom sloju i situaciji u kojoj se upotrebljavaju. U radu ćemo se u prvom redu baviti dijatopijom, premda se dijatopijska i dijastratijska dimenzija isprepliću i u stvarnoj jezičnoj uporabi ne mogu biti razdvojene, posebice kada je riječ o gradskim govorima (ibid.).

⁸ Zbog kratkoće i preglednosti ova će se dva varijeteta dalje u radu označavati kao NŠI i ZK. Za fonološki, morfološki i sintaktički opis ZK konzultirali smo Šojat i dr. (1998), a za NŠI Vulić (2008), ali pri usporedbi se u prvome redu oslanjamo na primjere preuzete iz govora roditelja, koji su djetetovi izravni jezični modeli.

Prema suvremenim teorijskim postavkama znanosti o usvajanju jezika (Medved Krajnović 2010; Jelaska 2005; De Houwer 2006), usvajanje jezika odvija se paralelno, a kroz faze razvoja njihov se status može mijenjati, pa dominantni jezik može postati slabiji i obratno. Naposljetku, studije o usvajanju jezika uglavnom utvrđuju razinu usvojenosti pravila standardnoga jezika i odstupanja od tih pravila u određenoj dobi, zanemarujući činjenicu da se i nestandardni oblici sustavno usvajaju (usp. Kuvač i Cvikić 2005: 277).

3. Istraživanje

3.1. *Problem i ciljevi istraživanja*

Cilj ovoga rada jest opisati djetetov najraniji jezični razvoj u okomito dvojezičnome usvajanju materinskoga jezika. Iako se podrazumijeva implicitna usporedba sa standardnim hrvatskim jezikom, u radu će u žarištu interesa biti usporedba djetetova govora s idiolektima roditelja kao najvažnijim sastavnicama djetetova materinskoga jezika unutar okomite obiteljske višejezičnosti. Pokušat će se utvrditi koji su elementi djetetova govora nastali po uzoru na roditeljske i ostale okolinske modele, a koji se mogu pripisati dječjoj jezičnoj kreativnosti ili utjecaju standarda.

3.2. *Postupak, metode i instrumenti istraživanja*

Do opisa djetetove istovremene dvojezičnosti doći će se analizom prikupljenih jezičnih podataka. Analiza će se vršiti na građi prikupljenoj longitudinalnim istraživanjem dječjega govora u razdoblju od 1;4 do 2;10 metodom snimanja i zapisivanja djetetova spontanoga govora u interakciji s okolinom te nastavkom praćenja i promatranja i nakon navedene dobi, a zaključno s trećim rođendanom djeteta.

Opis djetetove okomite dvojezičnosti provest će se instrumentarijem izloženim u Grosjean (1994, 2010), Jelaska (2005), Nilep (2006), Myers-Scotton (2006) i Chirsheva (2010).

3.3. Opis ispitanika i okomite višejezičnosti okoline

3.3.1. Najraniji jezični razvoj i okolinski utjecaji

Promatrano je dijete trogodišnji dječak rođen u 38. gestacijskom tjednu, prirodnim putem iz uredne trudnoće. Prvo je dijete u obitelji. Njegov neurološki razvoj protjecao je bez smetnji, a rano razdoblje usvajanja govora razvijalo se prema očekivanim vrijednostima. Faza predjezične komunikacije bila je uredna: s pet i pol mjeseci započeo je artikulirati prve slogove (*ta-ta, ba-ba*). S deset mjeseci pojavila se prva riječ sa značenjem (*tata* kao holofraza), a u rječnički brzac ušao je sa sedamnaest mjeseci. S devetnaest mjeseci uslijedio je prvi dvočlani iskaz (*dida puši*⁹).

Dijete odrasta u Zagrebu, u dvodijalektalnoj obitelji. Majka govori NŠI varijetom u kojem se refleks jata ponekad ostvaruje kao slijed /jě/ (*cjena, vjeće, mlječni zubi*), što je utjecaj standardnoga jezika. Govor je štakavski. Prisutno je izjednačenje fonema /č/ i /ć/ i njihovih zvučnih parnjaka /dž/ i /đ/ u po jedan, srednji glas. Protetsko *j* se ne pojavljuje, kao ni rotacizam. Dočetno *-m* zamijenjeno je s *-n* u gramatičkim nastavcima i nepromjenjivim riječima, a dočetno *-l* je očuvano u pridjevima (*debel, vesel, topal, bil, cil*). U gl. pridjevu radnom m. r. jednine zijev se uklanjanje umetanjem intervokalnoga *j* (*vidija, učinija*). Naglasni sustav je četveronaglasni. Infinitiv je redovito krnji (*pitat, napravit*). U leksičkom sloju prisutni su brojni anglicizmi, što je utjecaj sociolekta.

Baka s majčine strane rođena je u Splitu od roditelja doseljenih iz Dalmatinske zagore. Razlike između majčina i bakina govora vidljive su u upotrebi turcizama i arhaizama koji kod majke nisu prisutni. Kad razgovara sa sugovornicima koji su također podrijetlom iz Zagore, baka razlikuje oba para nepčanih afrikata, sustavno prebacuje naglasak na prednaglasnicu i upotrebljava nestandardne naveske, a u m. r. glagolskih pridjeva radnih uz nastavak *-a* koristi i *-o* (*jesi me čujo?*). U njenom govoru unutar nuklearne obitelji prva i treća značajka nisu prisutne, a druga i četvrta su rjeđe zastupljene.

Djed s majčine strane govornik je južnočakavskoga (ikavskog) dijalekta. Iako mu se govor tijekom desetljeća života u Splitu u osjetnoj mjeri štokavizirao i nije ga prenio na djecu, s odlaskom u mirovinu i češćim boravcima u rodnome mjestu prošao je kroz snažan proces rečakavizacije. Za razliku od govora djetetove majke, u njegovu se govoru pojavljuju nekolicina ekavizama, protetsko *j*, afereza, promjena *č* u *š* ispred *k* (*maška*), kratka množina u jednosložnim imenicama m. r., *-ov* u G mn. imenica m. r., *-ø* u G mn. imenica ž. r. te *-u* u 3. l. mn. prezenta svih glagola.

⁹ Izgovoreno s distorzijom glasa *š*.

Dječakov otac govori urbanim zagrebačkim govorom mlade generacije govornika. Refleks jata je jekavski, a naglasni sustav dinamički i nema fonološke razlike u duljini i tonu. Fonemi /č/ i /ć/ su izjednačeni u jedan srednji glas, kao i /dž/ i /đ/. Obezvučenje je prisutno, ali rijetko i nesustavno. U glagolskom pridjevu radnom m. r. jednine ne čuva dočetno *-l*, nego koristi kolokvijalne štokavske oblike poput *išo*, *doneso*, dok su oblici za ženski rod često kajkavski (*donesla*, *vidla*). Dočetno *-l* ne čuva ni u imenicama (*poso*). Prisutan je rotacizam (*nemrem*, ali: *mogu*). U govoru izmjenjuje zamjenice *kaj* i *šta*. Vokativ je izjednačen s nominativom. Infinitiv je krnji.

Baka s očeve strane rođena je u Zagrebu od roditelja podrijetlom iz Prigorja. Njezin je govor manje štokaviziran i čuva konzervativnije kajkavske oblike. Prisutni su protetsko *v* (*pol vure*, *na vuglu*), obezvučenje (*u grat*), kajkavski deklinacijski (*z menom*) i konjugacijski oblici (*bum*, *buš...*, *buju*, *morem*, *moreš...*, *moreju*). Ekavizmi su česti (*nedelja*, *deca*, *dve*), zabilježeni su i rijetki ikavizmi (*gdi*), a prevladavaju jekavski oblici usvojeni kroz školovanje. Naglasak je izgubio fonološku funkciju.

Djed s očeve strane rođen je u Zagrebu od roditelja koji su u odrasloj dobi doselili iz NŠI dijela Dalmacije. Socijalizacijom i školovanjem usvojio je urbani zagrebački govor (današnji zagrebački starije generacije), a iz djetinjstva se prisjeća tek nekolicine romanskih leksema (*'moja je mati govorila čentrun'*) koje izgovara sa zagrebačkom akcentuacijom. Refleks jata mu je jekavski, uz poneke frekventne ekavizme (*deca*, *ponedeljak*). Depalatalizira *lj* u riječi *prijatelj*. Čuva dočetno *-l* (*išel*, *donesel*, *napravit*, *posel*), a prefiks *iz-* u prefiguriranih glagola gubi početno *i* (*zrušit*, *zmazat*, *zgubit*). Kao i svi kajkavski članovi obitelji, buduću radnju izriče futurom drugim ili prezentom svršenog glagola, a kada u vremenskim rečenicama upotrebljava futur prvi, to je vrijeme prisutno u obje surečenice.

Dijete tjedno viđa kajkavske djeda i baku, a sa štokavskom je bakom i čakavskim djedom svakodnevno u kontaktu telefonom.¹⁰ Najbliži su obiteljski prijatelji koje dječak najčešće viđa Dalmatinci (novoštokavci ikavci s priobalja i čakavci sa

¹⁰ Djetetova komunikacija s djedom i bakom s majčine strane odvija se u skladu s teorijom jezične prilagodbe (*accommodation theory*, usp. Myers-Scotton 2006: 155), dok se, očekivano, kod govornika okolinskoga govora takve tendencije ne primjećuju. Štokavska baka se trudi govoriti standardom, a čakavski djed ublažava osobine svojega organskog govora za koje smatra da bi dječaku mogle predstavljati problem u komunikaciji (akcentuaciju, neke nestandardne morfološke oblike i arhaične lekseme) te time svoj govor približava razgovornoj regionalnoj *koiné* kakva se govori u Splitu. Ipak, i uz takvu autocenzuru, djedov je govor na svim jezičnim razinama još uvijek različit od majčina.

srednjodalmatinskih otoka) koji se u razgovorima s obitelji služe urbanim splitskim govorom te Slavonci (novoštokavci jekavci). Dok roditelji rade, dječaka čuva dadi-lja rođena u Šibeniku i odrasla u Zagrebu. Pasivni je govornik NŠI varijeteta, ali s dječakom se sporazumijeva isključivo na ZK. Dječak ne ide u vrtić, a socijalne kontakte održava s vršnjacima i starijom djecom iz susjedstva koja su redom go-vornici ZK.

Vidljivo je da su u proces djetetove jezične socijalizacije otpočetka intenzivno uključeni i NŠI i ZK. Roditelji se djetetu sustavno obraćaju svatko na svojem or-ganskom idiomu (princip *jedan roditelj, jedan jezik*) i standard se kod kuće ne obi-čava upotrebljavati.¹¹ Unutar šire obitelji svaki od roditelja koristi standard u obra-ćanju supružnikovim roditeljima, dok se oni u tim situacijama koriste svojim or-ganskim govorima.

3.3.2. Jezični razvoj u drugoj i trećoj godini života

Na početku druge godine govor je još uvijek toliko rudimentaran da nije moguće provesti njegovu tipološku analizu, ali iz dijalektalnih leksema i nekolicine morfo-loških oblika koji se pojavljuju vidljivo je da je majčin jezični utjecaj presudan u njegovu razvoju. NŠI ostaje dominantnim utjecajem kroz čitavu drugu godinu. Krajem druge godine (otprilike 1;11) dječak razvija sposobnost jezične razdjelje-nosti ili diferencijacije (Ivir-Ashworth 2006: 160; Lasić 2010: 456–457).¹² Iz nje-gove se jezične upotrebe sa sigurnošću može razaznati da razlikuje majčinski od okolinskoga govora i da je sposoban odabrati govor primjeren sugovorniku i okol-nostima. U primjeru (1) primjećujemo prilagodbe koje dječak svjesno provodi dok razgovara s majkom i dadiljom, odnosno majkom i ocem (2):

(1) (dadilja): *Pogleč kàk beži!*

(dječak, obraćajući se majci): *Vidi mama kako biži!* (2;1)

(2) (majka): *Jesi vidija Frane, mama je skoro pala priko kabela!*

¹¹ U situacijama u kojima u obitelji ravnopravno supostojе dva organska govora, literatura bilježi primjere miješanja jezika, pa obiteljski jezik postaje jedan jezik s obilježjima obaju jezika iz kojih je nastao (Jelaska 2005). U međusobnoj komunikaciji roditelja postoje naznake početaka toga procesa (majka rjeđe upotrebljava ikavske oblike i izbjegava svako prebacivanje naglaska na proklitiku; otac usvaja romanski leksik, a izbjegava austrijanizme i kajkavske nestandardne lekseme), no u obraća-nju djetetu te su pojave tek neznatno prisutne.

¹² I prema Chirsheva (2010:173) to je prosječna dob u kojoj dvojezična djeca osvijeste svoju dvoje-zičnost i od tada u pravilu sa svakim svojim sugovornikom koriste prikladan kôd.

(dječak, odmah prepričava ocu): *Tata, jesi vidio, mama pala preko kabela!*
(2;5)

S intenzivnijim početkom socijalizacije izvan trijade majka – dijete – otac, dijete počinje stvarati hipoteze o svojem okolinskom jeziku i svjesno mu se prilagođavati, što nužno znači udaljšavanje od majčinskoga govora i gubljenje njegova početnoga dominantnog položaja u djetetovu jezičnom sustavu. Tijekom treće godine djetetov se govor sve više obogaćuje elementima zagrebačke kajkavštine, sve do razine kada ga se tipološki može promatrati kao ZK s rijetkim elementima NŠI govora.

U odjeljcima koji slijede opisat će se djetetov međujezik u razvojnim fazama kroz koje je prolazio između 1;4 i 3;0.

3.4. Rezultati istraživanja i rasprava

3.4.1. Fonološka analiza

3.4.1.1. Artikulacija konsonanata

Kako je u prvim trima godinama života razvoj artikulatornoga aparata u punome jeku, fonološka se razina govora oblikuje u skladu s mogućnostima artikulacije koje dijete ima na raspolaganju. Prisutna je supstitucija teže izgovorivih glasova jednostavnijima (*splicane* – špricanje, *stavlam* – stavljam), distorzija, izostavljanje glasova (*kašepes* – Kraš express), posebice u teže izgovorivim konsonantskim klaseterima (*sić seznalica* – psić sveznalica, *bojel* – bojler, *gloze* – grožđe)¹³ te metateza (*misker* – mikser, *tratkor* – traktor, *norobil* – romobil, *slivat* – svirati, *minelarna* – mineralna, *zagolaj* – zalogaj). Reduplikacija postaje učestalija usvajanjem deklinacijskih obrazaca.¹⁴

U svojim prvim trima godinama dječak nije usvojio čitav fonemski inventar hrvatskoga jezika.¹⁵ Fonem /r/ usvojio je s 2;9, ali poteškoće mu još predstavlja izgovor afrikata (*koskisa* – kockica, *basila* – bacila, *desko* – dečko, *sovaj* – čuvaj, *zep* –

¹³ U posljednjim dvama primjerima prisutni su i supstitucija i izostavljanje.

¹⁴ U dječakovu se govoru najčešće javlja u I_{pl} (*igram se sa životinjamama-I, sat sa ribicamama-I, pričam sa djevojčicamama-I, sjedim tu sa igračkamama-I*) i L_{pl} (*pradida Martin živi u Vodicanama-L, Priča o igračkamama-L, vlak prolazi po tračnicamama-L*), rjeđe u drugim padežima (*ja se ne bojim kravicamama-G* izražen dativnim oblikom).

¹⁵ S obzirom na okolinu u kojoj odrasta i fonemske inventare roditelja kao glavnih jezičnih uzora, ni ne očekujemo da će usvojiti sve četiri nepčane afrikate.

džep, *Zorz* – praščić George).¹⁶ Unatoč nesposobnosti da ih artikulira bez distorzije, prepoznaje njihov fonemski status i razlikuje svoje različite ostvaraje, što se vidi po reakciji na zadirkivanje druge djece da ne zna reći /c/ u riječi „maca“:

(3) *Nisam reko „masa“, reko sam „masa“!* (2;7)

Fonetska su poopćavanja prisutna i kod umetanja intervokalnoga /j/: prema oblicima *pija* (pio), *ija* (jeo), dječak proizvodi iskaz *paja* (pao) *je medo s jabukama* (2;1). Kako utjecaj majčinskoga na njegovu jezičnu proizvodnju slabi, tako i ovakvi slučajevi postaju sve rjeđi. Krajem treće godine hijat u glagolskome pridjevu radnom redovito dokida stezanjem za koje uzor pronalazi u očevu govoru: *zato sam ovu knjigu pošaro* (2;10). Veća učestalost protetskoga *j* kroz drugu godinu (*Jate* – Ante, 1;5) i njegova znatno rjeđa zastupljenost u trećoj (*avijon, radio*, 2;4) nisu posljedica dijalekatskoga utjecaja, nego težnje da se slogu realizira pristup, a ona s razvitkom artikulatornoga aparata sve više slabi.

3.4.1.2. Refleks jata

Premda je prvotno započeo usvajati ikavske oblike, do kraja treće godine dječak se može opisati kao jekavac s rijetkim ekavskim odrazima (*to je lepa kobasica*, 2;10). Ikavski odrazi ostaju pohranjeni u djetetovu umnome leksikonu i aktiviraju se po dolasku u Dalmaciju za praznike i blagdane kada dijete u veoma kratkome roku počinje sustavno koristiti ikavske oblike u skladu sa zakonitostima okolinskoga govora.

3.4.1.3. Prozodija

U literaturi ne postoje potvrde za sustavno kretanje tona na naglašenome slogu u ovako ranoj dobi razvoja govora (usp. Josipović Smojver 2003: 175–176), što se ni kod dječaka sustavno ne primjećuje. Naprotiv, vidljivo je da od početka treće godine sve veći broj dvosložnih riječi naglašava na zadnjem slogu (*leptir, balon, kotlač, papir, motor, bazen, zubar, plafon, plićak, šesir*, 2;4), a i u trosložnim riječima naglasak je sve češće na nestandardnome mjestu (*prekini, napravi, zamisli, popravi*, 2;4).

U početku se radilo o neposrednome oponašanju jezičnoga modela, pa je takav način naglašavanja bio prisutan samo u riječima kojima ga je učio otac. U slikovni-

¹⁶ Napominjemo da ćemo radi veće čitkosti teksta ove artikulacijske distorzije zanemarivati pri zabilježavanju primjera koji se ne odnose na fonološku razinu djetetova govora.

ci o kupanju koju mu je otac čitao dječak je pojmove imenovao redovito ih izgovarajući na očev način (*sapùn, ručnik, šampón*), no kad bi ih izgovorila majka odmah bi preuzimao mjesto naglaska i zanaglasnu dužinu iz njezine štokavske akcentuacije:

- (4) (majka): *Frane, šta je to?*
(dječak): *Sapùn.*
(majka): *Sàpūn?*
(dječak): Je, *sàpūn.* (1;11)

Kroz treću se godinu dijete identificiralo s okolinskim načinom naglašavanja u tolikoj mjeri da ga koristi kao sastavni dio svojega organskog govora, pa i u obraćanju majci:

- (5) (dječak): *Mama, izvadi ovo mljeko!*
(majka): *Neću ti vadit mliko.*
(dječak): *Izvadi ovo mljeko!* (2;7)
- (6) *Pogledaj, ovak sam se udario.* (2;8, u obraćanju majci)

3.4.2. Morfološka analiza

Ulaskom u treću godinu započinje razdoblje nagloga razvoja fleksije. Hrvatski je morfološki bogat flektivni jezik pa je očekivano da će se najveći broj primjera odsutapanja dječjega govora pronalaziti upravo u području morfologije.

3.4.2.1. Imenice

Nominativ je morfološki najmanje obilježen padež. S gotovo 40% učestalosti u govoru odraslih (Vuletić 1991), nominativ je i najzastupljeniji padež. Slično vrijedi i za dječji govor. Prema Kovačević i Anđel (1999), u ranome dječjem govoru najučestaliji su nominativ i akuzativ uz ponešto genitiva. Prema Josipović Smojver (2003), sklanjanje imenica započinje uporabom partitivnoga genitiva. Kovačević i Anđel učestalu uporabu partitivnoga genitiva u dosad proučavanim primjerima dječjega govora objašnjavaju činjenicom da se on u zagrebačkome govoru učestalo pojavljuje, a posebno u govoru odraslih djeci (1999: 401).

U slučaju promatranoga dječaka primjećujemo sličan redoslijed usvajanja padeža. U N_{pl} bilježimo poopćavanja: $sg_{kamen} > pl_{kameni}$ (*gušteri leže na kamenima*, 2;7), neprovođenje glasovnih promjena (*evo Snjeguljica i patuljaki!; ovo su dva zeka; tuku se s jastukima* 2;7) i poopćavanje množinskih nastavaka sa zamjenom

roda (*tamo su tigrovi i lavovi i zebrovi*, 2;7). Iz padeža u kojima su prisutne glasovne promjene dječak pogrešno izvodi nominativni oblik:

(7) (baka): *Dječače moj dragi!*

(dječak): *Nisam ja tvoj dječuč, ja sam Frane!* (2;9).

Ovakvi primjeri pokazuju da je dječak ovladao pravilima unutar sustava, ali ne i njihovim iznimkama.

Kosi se padeži počinju usvajati krajem druge godine. Genitiv je prvi kosi padež koji se u dječakovu govoru pojavljuje najprije kao partitiv (*oćem mlika*, 1;11). Odmah nakon partitivnoga genitiva pojavljuje se etički dativ (u dobi od 2;0) koji je i u sljedećim fazama djetetova govora ostao izrazito čest (*ja sam ti dobro, kako si mi ti?* (2;8); najčešće u naglašenomu obliku: *di su meni teletabisi?*; evo tu je papa štrumf *meni* (2;8); *tu su meni igračke!* (2;11)). Njegova se učestalost može objasniti izrazitom emotivnom obojanošću dječjega govora jer je i roditeljski govor, kao primarni djetetov jezični model, u obraćanju djetetu izrazito afektivno obojan.¹⁷

Unatoč tomu što majka i majčini roditelji sustavno koriste vokativ, dječak ga u svojem govoru ne razlikuje, pa se objema bakama obraća oblikom jednakim nominativu (*Baka, a kad ćeš mi ti doć?* (2;7). Isto vrijedi i za obraćanje ujaku: *ujac Ante, di ti je teta Ana?* (2;7).

Bilježe se brojni primjeri pogrešne rekcije prijedloga (I umjesto L: *Pričaj mi o Petrom i Klarom* (2;3), D/L umjesto G: *bio sam kod malim macama*; ili umjesto A: *poklon za pradidu Martinu* (2;4)). Zamjena padeža odraz je kolebanja padežnoga sustava koje je karakteristično za dječji jezik i predstavlja samo fazu u usvajanju. U kasnijoj fazi slijede samoispravljanja (*mama idemo na krevet*... - ispravka odmah potom - *mama idemo na krevet* (2;8)).

Primjetan je i utjecaj dijalekta, kao u primjeru *Šimun je završija u bolnicu* (2;5). Prijedloge *u* i *na* s akuzativom pri označavanju mirovanja koriste djed i baka s majčine strane te djeca s kojom se dječak ljeti igra, a njihovu usvajanju u dječakov govor zasigurno pridonosi i činjenica da se lokativ kao padež koji izriče prostorne odnose usvaja znatno kasnije od akuzativa (usp. Kovačević i Anđel 1999: 401–402).

¹⁷ U okolinskome je govoru dativ češći nego u majčinskome jer se pojavljuje i u strukturama u kojima je nenaglašeni oblik dativa povratne zamjenice *sebe* pridružen glagolima koji nisu povratni (*popijem si nekaj fino, poglédam si nekaj na telki*). Dijete je ovu značajku okolinskoga govora usvojilo u dobi od 2;6: *iden si zalipit ovo na autić*.

U drugoj polovici treće godine padežni je sustav već mnogo više nalik onomu odraslih govornika. Neovjereni su oblici još prisutni (*maca išla ulovit mišove, uzimim perune i nožove* (2;6)), posebice u padežima koji se u djetetovu govoru pojavljuju rjeđe (*zalupio je s vratama; igram se s rakem, udario me s ovin poklopacon* (2;7)). U kosim padežima nema nepostojanoga *a*: *zatovi dabala koji spava* (2;3), *makni jazavaca* (2;7), *tražim magaraca, mama evo tigara, bočica s tigarom i magaracom* (2;9). Dijete još nije ovladalo deklinacijom zbirnih imenica (*igram se s djecama* (2;7)) kao ni deklinacijom imenica koje imaju samo množinske oblike (*mama nosim tvoju hlaču; ovo su neke dvije naočali* (2;9)).

U isto vrijeme bilježimo primjere u kojima se imenice ženskoga roda u D i L dekliniraju kao pridjevi (*na mojoj potkošuljoj je nacrtan dinosaur* (2;9), *daj mi da vidim šta je u pelenoj!* (2;10), *dodaj bojice ujnoj, kiša mi je padala po kapoj* (2;11)). Takva padežna paradigma postoji i u NŠI govoru dječakove bake (*moram se javit Jasnoj, iskrena sućut strinjoj Zdenki i obitelji*), ali ne smatramo da ju je preuzeo iz toga izvora, nego je svrstavamo u padežna kolebanja karakteristična za razdoblje intenzivnoga usvajanja jezika.

U prvoj polovici treće godine prisutna je nesigurnost pri dodjeljivanju gramatičkih rodova: *to su dvi mrava, Pepa ima dvi reketa* (2;3), *noć je bilo, palo mi je astronaut* (2;4), koja najduže ostaje kod srednjeg roda: *tigar se popeo na visoki brd* (2;9), *to su veliki slova, nisu mali!* (2;10). Dijete ponekad razlikuje spol referenta u slučajevima u kojima on morfološki nije označen: nije vjeverica pojela, *vjeverac je pojeo!* (2;7).

Dok su gornji primjeri uobičajeni za razvojne faze usvajanja dječjega govora, u slučaju imenice *auto* prepoznajemo utjecaj splitskoga govora koji se odražava u srednjemu rodu imenice: *sudarila mi su se auta* (2;6), *prosula su se auta po podu, ovo auto mi je poklonila teta Ljiljana* (2;7).¹⁸ Isti se utjecaj primjećuje i kod imenice *bicikl*, koju dijete sustavno sklanja po e-vrsti, po uzoru na majčin govor: *Stipe i Vinko imaju novu biciklu* (2;5), *pao je s bicikle* (2;6).

Posvojnost najčešće izražava kolokvijalnim načinom (prijedlog *od* + genitiv) koji postoji u govoru oboje roditelja (*to je rub od mamine čarape*, 2;6) i nije dijalektalno obojen. Zabilježene su i konstrukcije s posvojnim pridjevom u kojima je prva sastavnica indeklinabilna (*ja ću ujac Antine čokolade, ja ću baka Marijine kekse* (2;7)).

¹⁸ I u okolinskome i u majčinu govoru riječ *auto* pojavljuje se u muškome rodu, no dječak o njima najviše i najčešće razgovara sa svojim dalmatinskim djedom koji koristi srednji rod.

U prve tri godine dijete nije usvojilo kategoriju živosti: *držio sam astronaut* (2;4); *mama imam ljep tigar* (2;5); *ja ću ujac Ante!* (= (na telefonu) želim razgovarati s ujakom, 2;3). Najčešće se bilježe primjeri akuzativnih oblika za neživo jedninih genitivu:

- (8) *Di je moj jastuk?! Vrati moga jastuka!* (2;5)
Mama je spremila poklopca. (2;5)
Ja ću vozit didovog broda. (2;6)
Teta u borši ima ručnika. (2;6)
Stao sam na autobusa (2;7)
Dida obriši volana! (2;8).

Ovakva nestandardna upotreba postoji u kajkavskom, rubno i u NŠI gdje je znatno rjeđa,¹⁹ ali joj dijete kroz govor roditelja nije izloženo, pa je pripisujemo razvojnoj fazi u usvajanju.

Morfološke razlike između majčinskoga i okolinskoga govora postoje u izrazitoj upotrebi sufiksne tvorbe deminutiva i hipokoristika koja je u govoru majke mnogo rjeđa, a i kada je prisutna tvori se drukčijim sredstvima (*pas* > *pasić* (majka), *pesek* (otac); *buba* > *bubica* (majka), *bubek*, *bubač* (otac); *lice* > *malo lice* (m.), *ličeko* (o.); *teletubbiesi* > Ø (m.), *tabiči* (o.); *bingo* > Ø (m.), *bingač* (o.) i slično). Djetetova uporaba deminutiva i hipokoristika u početku je dijalekatski neobilježena, no u trećoj se godini, kroz usvajanje obrazaca okolinskoga jezika, javlja i njihova učestala upotreba po uzoru na onu u ZK. Tako su svi oblikovani po kajkavskome obrascu, upotrebom isključivo sufikasa iz inventara kajkavskoga narječja (-*ek(o)*, -*ec(o)*, -*ač*): *srček(o)*, *kruheko*, *medeki*, *novčeki*, *starčeki*, *mljekeco*, *špekeco*, *nogač*, *slatkač* i slično.²⁰

3.4.2.2. Glagoli

U dječakovu govoru najčešće su greške poopćavanja. Riječ je o generalizaciji usvojenih morfoloških pravila i oblika i na slučajeve na koje nisu primjenjivi. Promotrit ćemo tu pojavu na primjeru pomoćnoga glagola *htjeti*:

- (9) - *Oćeš keks?* - *Oćem.* / *Nećem.*
 - *Oće Frane crtati?* - *Je, crtati ćem.*

¹⁹ Ovakvi su primjeri uglavnom ograničeni na krematonime (*navijan za Hajduka*).

²⁰ U pogledu roda, među gornjim riječima pronalazimo dublete. Tako uz primjer *ja imam svoj medek* bilježimo i *ja imam svoje medeko* (oba 2;6).

Ja ćem pisat pismo Nori, ja ćem to! (2;4)²¹

Isto vrijedi i za glagol *moći* (**možem** *sad jest čokoladu?* **možem** *tatu čupat?* 2;4). Prema Anđel et al. (2000), pogreške poopćavanja u dječjem se govoru objašnjavaju tendencijom da djeca biraju produktivnije glagolske vrste i njihove paradigme. Zbog toga i glagolima koji pripadaju drugim glagolskim vrstama pridaju najproduktivnije tvorbene i oblikotvorne sufikse, npr. *-ju* u 3. licu množine prezenta: *dječaci čistiju; cure trčaju; psići lajaju; ova dva pekaju kokice* (2;3 – 2;7).²²

U promatranome slučaju bilježimo primjere tvorbe drugih glagolskih oblika poopćavanjem oblika imperativa koji se djetetu upućuju:

- (10) – *Evo ti pa grizi!* – *Ja ću grizat.* (2;8)
– *Operi ruke!* – *Ja sam već perao ruke. Išo sam dudu operat.* (2;7)
– *Popni se!* – *Evo popnio se Frane mami.* (2;9)

Pomoću imperativa *uzmi!* dijete proizvodi infinitiv *uzmiti*, od *(o)peri!* stvara *(o)perati*, dok *lezi!* i *legni!* daju dublete *leziti* i *legiti*.²³ Od imperativa tvori i glagolski pridjev radni: *nazovi!* > *nazovio sam curicu; trči!* > *beba je trčila; peri!* > *operao sam zube; uzmi!* > *ja sam uzmio*.

Još su brojniji obrnuti primjeri u kojima dijete od infinitiva poopćavanjem tvori imperativne:

- (11) (majka): *A ja ću plakat ako ne pojideš.*
(dječak): *Mama plakaj!* (2;7)
Mama zvaj dida na telefon!
Mama još pome narizaj!
Mama mene obrisaj! (2;8)

Po istome su tvorbenom obrascu nastali i sljedeći zabilježeni oblici *slagaj!*, *skakaj!*, *stajaj!*, *pljuvaj!*, *pisaj!*, *ponij!*, *držaj!*, *disaj!*, *odrezaj!*, *opraj!*, *prosuj!*, *ispraj!*, *poimirisaj!* i sl. Poopćavanjem infinitiva stvaraju se i oblici prezenta: **slagam** *igračke; pljuvam* *jer mi je kiselo; ti mene brisaš; medo Tobi jaha* *na konju* (2;7).

²¹ S daljnjim razvojem govora, ovakvi oblici postaju rjeđi i pomalo ustupaju mjesto ovjerenim oblicima: *ja nećem kumpir, ja ću samo meso* (2;8).

²² Oblici poput *čistiju* dio su sustava kajkavskih govora, ali ovdje ne možemo govoriti o dijalektalnom utjecaju jer se u okolinskome govoru koji utječe na dječaka ne pojavljuju.

²³ O produktivnosti ovakva načina tvorbe govore i sljedeći primjeri: *pomozi!* > *ja ću pomozi ti; meti!* > *ja ću metati; zovi!* > *idemo zoviti pomoć* (2;8). Znatno je rjeđi postupak poopćavanja infinitiva od 3. lica jednine prezenta: *teta muze* > *teta je išla muzet* *krave* (musti, 2;7).

Prvi slučajevi samoispravljanja i zamjene gornjih oblika ovjerenima zabilježeni su nakon 2;7. Ipak, ovakvi su oblici u djetetovu govoru prisutni kroz čitavu treću godinu. Dijete ovjerene oblike upotrebljava tek ako ga se neposredno izloži takvu jezičnom podražaju:

- (12) (majka): *Frane, dobro žvači!*
 dječak): *Žvakam.*
 (majka): *Bravo! Jel žvačeš?*
 (dječak): *Žvačem.* (2;9)

Premda dijete intuitivno osjeća da postoji razlika između svršenoga i nesvršenoga vida (samostalno proizvodi primjere poput: *mama šta to obučavaš?* (=oblačiš, 2;7), *ja pucavam loptu* ili *mama je zamiksala tortu*, (2;8), pa čak i dijalektalno ovjerene: – *Šta se s ključen radi?* – *Otključaje vrata* (2;9)), u trećoj godini glagolski vid još nije svladao. Bilježimo primjere svršenih glagolskih oblika upotrijebljenih za izricanje nesvršenih radnji i obratno:

- (13) – *Šta to radiš?* – *Srušim kockice!*
 – *Otiđi po balun!* – *Gledaj kako otiđem!*
 – *Mama, ti idi u grad, a ja ću sam ostajat s tatom.*
 – *Idemo se popet.* – *Ja ću se popenjat. Gledaj mene kako se popenjem!*
 (2;7)

Čim je djetetov govor postao dovoljno morfosintaktički kompleksan, u njemu su odmah bile vidljive morfološke osobine inducirane dijalektalnim značajkama majčinskoga govora. U prvome je redu riječ o ikavskim oblicima (*ponit, pivat, zalipit*), sufiksu –u za 3. lice množine prezenta glagola (*ključevi se stavu u bravu; mišići bižu od mačka*, 2;3), –ni umjesto –nu kod glagola druge vrste (*pljunijo, krenijo, gurnijo, dignijo*, 2;2) te prijelazu dočelnoga –m u –n (*sidin, gledan*).

Intenzitet dijalektalnih utjecaja na djetetov govor možemo pratiti na primjeru oblika kojima se dijete služilo da izrekne glagol *donijeti*. Dijete je iz majčinskoga govora usvojilo NŠI infinitivni oblik *donit* od kojega je dalje izvodilo ostale glagolske oblike otprilike do dobi 2;5. Od početnih oblika poput *donij to vamo; meni donijte smoki!* (do 2;5), u sljedećoj se etapi razvoja govora umeće palatal /nj/ kako bi oblik bio sličniji očevom *donjet* (*meni donjij patkicu!* 2;6), ali oblik ostaje ikavski. Naposljetku se u drugoj polovici treće godine ikavski oblik gubi (*donjej meni soka!* 2;8).

Slična približavanja djetetova govora okolinskomu primjećujemo kod glagola druge vrste, ponajprije u uklanjanju zijeva: *ja san dignijo se* (2;2) postaje stegnuti oblik *digo sam se* (2;8). Nadalje, s gubitkom NŠI značajki gube se i primjeri poput:

Barba Duje je mene zeznijo (2;4) ili *kniga se maknila* (2;3). Do dobi 2;9 više nisu zabilježeni i koriste se samo okolinski, ujedno standardni oblici (*jel smijem ja liznut*, 2;9). S ljetom i gotovo dvomjesečnim boravkom u Dalmaciji dijete se ponovno morfološki približava majčinskomu govoru. Ne dolazi do reaktivacije NŠI tvorbenih morfema, ali se preuzimaju neki oblikotvorni morfemi i pridodaju ZK/standardnoj osnovi, čime se dobivaju pidžinizirani oblici: *ja sam maknua, dignua, skinua, krenua* i sl. (2;11).²⁴

3.4.2.3. Ostale vrste riječi

Primjećuje se neovjereni tvorbeni obrazac kojim se od imenica *a-* vrste izvode pridjevi na *-in-*: *barba Vinkine noge*, *Šimunina kuća* (=Šimunova) (2;4), *barba Tobiasino auto* (2;8), *prasino auto* (=prasetovo), *lavina griva* (2;3), *lavin rep*, *psičine noge* (2;4), *ujcine cipele*²⁵ (2;7), *di je barba doktorina žena?* (2;7).

Česta je upotreba određenoga oblika pridjeva u slučajevima kad je pridjev dio imenskoga predikata (*naš novi kauč je bjeli* (2;4), *brod je veliki*, *medo je skupi* (2;5), *šporki ti je ovaj nož!* (2,10)). Kuvač i Cvikić (2005: 278) uporabu određenoga umjesto neodređenoga oblika pridjeva povezuju s činjenicom da je uporaba određenoga oblika jedno od obilježja zagrebačkoga govora. Ipak, kako nam se čini da je to obilježje prisutno i u govoru djece iz drugih dijelova Hrvatske, moguće je da do njega dolazi poopćavanjem oblika koji pridjev ima kada se nalazi u atributnoj poziciji.

Najveći broj osobnih zamjenica prisutnih u govoru pojavljuje se u naglašenoj obliku: *tata, mene uzmi; mama, meni daj gitaru* (2;5). U instrumentalu osobne zamjenice *ja* javlja se kolokvijalni oblik *s menom* preuzet iz okolinskoga govora.²⁶ Sklanjanje broja *dva* još se nije ustalilo. Bilježimo primjere ispravne uporabe (*našo sam dvije patke*, 2;8), no i dalje prevladavaju oblici s pogrešnom oznakom roda (*to su dvi mrava*, 2;7).

Za razliku od majke, koja prilog *gdje* koristi i za izricanje smjera i cilja kretanja, dječak preuzima očevu uporabu koja se podudara sa standardnom (*–Frane, di ćeš?*

²⁴ U drugim glagolskim vrstama dijete tada proizvodi oblike na NŠI osnovi, a pomoću ZK sufiksa: ja bi *minjo* brzine, Gargamel je njima *pivo* (2;11) i sl.

²⁵ Iako se u mnogo češće korištenoj sintagmi *ujac Ante* prvi konstituent uglavnom ne sklanja.

²⁶ U majčinu govoru prisutan je oblik *s menon*. Dočetno *–n* iz dječakova je govora počelo iščezavati sredinom treće godine.

–*Nikamo*. 2;10). Po uzoru na očev govor, prilog mjesta *odavde* izgovara *odavdje* (*odavdje dobro ne vidim*, 2;10).

3.4.3. Sintaktička analiza

Među sintaktičkim strukturama koje su se razvile u drugoj godini ističu se sintagme koje su se najčešće izgovarale kao odgovori na pitanja (–*Čija je to pelena?* –*Moja pelena.*) te nekoliko fiksnih fraza (*didu puši vani*). Razdoblje ulaska u treću godinu obilježava upotreba sve složenijih sintaktičkih oblika. Pred kraj druge godine pojavljuju se rečenice stvorene s pomoću glagolske elipse (14), ali razmjerno brzo ustupaju mjesto sintaktički cjelovitim zavisno i nezavisnosloženim rečenicama (15):

- (14) *Iden nešto gori* Ø. (= uzeti, 1;10)
Tata iden Ø *Pokojo*. (= gledati crtani film Pocoyo, 1;10).
Iden Ø *taj poklon* (= otvoriti, 1;11).
Tata idemo Ø *ove životinje* (= čitati, 1;11).²⁷
- (15) *Teta sad ide doma, a Frane ostaje tu s mamom*. (2;3)
Teta, uzmi svoje medeke i tu stavi da gledaju kako pišen. (2;3)
Tata, znaš da moraš obući čarape! (2;4)
To je maćeha ljuta jer ove dvi sestre nisu ženile se za princa. (2;4)

U dječakovu je govoru prisutna upotreba naglašenoga oblika osobne zamjenice u službi izravnoga objekta, u položaju ispred i iza glagola (*uzmi mene; digni mene; mama mene digni* (2;8), *mama mene škakljaj; obriši mene; mene pokrij* (2;10)). Dijete još nije u potpunosti ovladalo glagolskim valencijama, što je vidljivo iz primjera *A tu je barba, našao sam!* (2;6) u kojemu glagolu „naći“ nije pridružena dopuna, direktni objekt „ga“. Već spomenuta uporaba akuzativa u priložnim oznakama mjesta (*tata je u drugu sobu* (2;10), *mi dva smo na sliku; ujac Ante živi u Kaštela* (2;11)) posebno je izražena ljeti, kada dijete takvu uporabu čuje u okolin-skome govoru.

U strukturi glagolske sintagme u djetetovu govoru primjećujemo i utjecaje ZK govora (*plakao sam se; sjeo sam se*, 2;3 nadalje) i iz njega proizašla poopćavanja

²⁷ Za prijelazno razdoblje između (14) i (15) karakteristično je izostavljanje pomoćnoga glagola: *Tata tražio dudu i nema dudu!* (2;0) i sintaktički neovjerene rečenice: *F(r)ane sam zovem* (2;0). Potom slijedi razdoblje samoispravljanja: *al ti nije dobar kolač? Nisam... nije dobar*. (2;3). Valja napomenuti da su oblici s elipsom glagola ostali prisutni u djetetovu jeziku i nakon što su se pojavile znatno složenije rečenične konstrukcije: *ja ću* Ø *patkicu koja se kupa na vodi. Joj, ne možem daleko mi je patkica. Mama ti ćeš* Ø *patkicu*. (Ø = uzeti, 2;8).

(*pao sam se*). Pasiv se koristi rijetko, pa je zbog toga u njemu mnogo neovjerenih oblika: *kosa mi je čupanjena* (=počupana, 2;7). Početkom treće godine usustavilo se slaganje glagola sa subjektom u množini: umjesto *di je Stipe i Vinko?*, redovito se koristi *di su Stipe i Vinko?* (2;2).

Najistaknutije obilježje dječjega govora na sintaktičkoj razini neovjeren je redoslijed riječi kakav nije moguć ni u standardu ni u roditeljskim govorima:

- (16) *Ja sam s Dominikom igrao se.* (2;4)
Mama di je tata naš? (...) Ja pospan sam. (2;4)
-Koji ćeš kolač? - Ovaj ja ću. (2;5)
Di se si to popela? (2;5)
Ovo mi si ti napravila! (2;5)
Iden kod tate nešto mu reć pa ti ću se brzo vratit. (2;6)
Našli su kuću neku Ivica i Marica. Marica plakala je. (2;6)
Gle kako mi su ljepi zubići! (2;10)
Mama, tu mi si ti! (2;11)

Iz (16) se vidi da se u glagolskoj sintagmi pomoćni glagol i povratna zamjenica obično nalaze iza glagolskoga pridjeva (*plakala je, igrao se*), u uzastopnome slijedu klitika zamjenice prethode pomoćnomu glagolu (*di se si to popela?*, *tu mi si, pa ti ću se vratit*), dok su u imenskim sintagmama glava i specifikator zamijenili mjesto (*tata naš, kuću neku*). Još nije usvojeno pravilo da je hrvatski *pro-drop* jezik, što također rezultira neovjerenim redoslijedom riječi (*ovaj ja ću*). Josipović Smojver (2003: 174) ovakve pojave dovodi u vezu s odnosom teme i reme u iskazima koje djeca proizvode. Umjesto stavljanjem na sintaktički istaknuto mjesto, istaknutost rečeničnih elemenata postiže se prozodijskim sredstvima, tj. rečeničnim naglasakom.

Za izricanje potvrde dječak se služi 3. l. jd. nesvršenog prezenta pomoćnoga glagola *biti*:

- (17) – *Je l' voliš mamu? – Je.*
– *Je l' bi se Frane kupa u bazenu? – Je.*
– *Oće Frane jest kumpire miksane? – Je.*
– *Je l' Frane zna puvat balune? – Je.*
– *Oćeš spustit igračke? – Je, spustio sam igračke doli.*

Od 2;5 pojavljuje se čestica *da* koja potpuno istiskuje dotadašnji način izricanja potvrde, a do kraja treće godine dječak još nije u potpunosti ovladao negacijom:

- (18) – *Jel te šta boli? – Ne me ništa boli... ne ništa boli mene* (= ništa me ne boli, 2;2)

- *Jesi naša krokodila?* – *Da. Al zebru i žirafu sam niso.* (= nisam našao, 2;5)
Ona sad će mene ne slušat! (= neće me slušati, 2;8)
Ništa će mi se dogodit (= ništa mi se neće dogoditi, 2;9)

Na razini sintakse zavisnosloženih vremenskih rečenica kroz treću se godinu primjećuje utjecaj okolinskoga govora kroz upotrebu futura prvoga u obje surečenice: *kad ću kod tete Natalije doć onda će teta Natalija reć joj kako ljepe rukavice* (2;6); *kad će padat kiša ćeš moć nosit kišobran* (2;7).

3.4.4. Leksičko-semantička analiza

Dijete je u rječnički brzac ušlo u dobi od 1;5 kada dnevnički zapisi ukazuju na eksploziju novih riječi. Prema Medved Krajnović (2002: 338), dijete u tome razdoblju usvaja i do četrdesetak novih riječi mjesečno. Osim riječi iz općega jezika, dio djetetova jezičnoga inventara postaju i leksemi karakteristični za govore roditelja.²⁸

Razlika između roditeljskih govora najočitija je na leksičkoj razini.²⁹ Majka koristi velik broj romanizama, a otac austrijanizama, no semantičke su razlike prisutne i u izvorno slavenskome leksičkom materijalu. Tako primjerice istu prostoriju u stanu majka naziva *dnevnim boravkom*, a otac *sobom* (*soba* je u majčinome govoru isključivo prostorija za spavanje); majka hlače naziva *gaćama* (a *gaće mudantama*); otac vremenski veznik *dok* koristi u značenju veznika *kad* u rečenicama poput „*dok ću znati, reći ću ti*“, a za majku on označava isključivo istodobnost, i slično.

Dijalektalizmi koje koriste i majka i otac djetetu su jedini leksemi koje poznaje za pojmove koje denotiraju. Tako je čest slučaj da dijete za jedan pojam poznaje po dvije dijalektalne riječi, ali ne i standardni leksem (*gumbiči* i *botuni* za dugmad, *baverin* i *partlica* za podbradnik ili opršnjak, *kantunal* i *natkaslić* za noćni ormarić, *škovacera* i *mišćafila* za lopaticu za smeće). S vremenom prevladavaju kajkavski dijalektalizmi, dok leksemi iz NŠI repertoara postaju neaktivan dio umnoga leksikona.

²⁸ Prema unitarističkoj hipotezi (Wei 2006: 2; Crystal 1997: 363), u početku djeca ne usvajaju više leksema za isti pojam ili predmet (primjerice, i *loptu* i *balun*). U promatranome se slučaju to pokazalo točnim za prvu fazu razvoja, dok se u fazama koje slijede prijevodni ekvivalenti usvajaju paralelno („znaš teta, to se zove *patlidžan*, a mama to kaže *balancana*“, 2;7).

²⁹ Razlike se protežu i na onomastiku. Tako je dječakovo osobno ime (hipokoristik koji se mijenja po e-deklinaciji) regionalno obojeno pa ga govornici ZK osjećaju kao strani element u čijoj sklonidbi imaju poteškoća. Zbog toga ga najčešće dekliniraju po paradigmi njima bližega osobnog imena *Fran*. S druge strane, dječaka u Dalmaciji često, kada čuju da je iz Zagreba, nazivaju *Franjo* ili *Frano*.

Na polovici treće godine *panceta* je postala *špek*, *mali drob* je postao *buškica*, a *papit*, *kakit* i *nanat* su postali *papat*, *kakat* i *nunat*. Umjesto *televizija* upotrebljavaju se *televizor* i *telka*, a *ubost* i *zapet* postali su *upiknut* i *popiknut se*. „*Idemo u mōre*“ zamijenjeno je okolinskim „*idemo u vōdu*“, „*ugasi svjetlo*“ potislo je dotadašnje „*ugasi sviću*“, a majku se ispravlja „*Mama, nije to balun, to je lopta!*“ (2;9). Okolinska kolokacija „*odrezat nokte*“ potpuno je istisnula majčinu „*ošišat nokte*“, pa na pitanje tko mu ih je „*ošišao*“ zbunjeno odgovara „*možda teta frizerka?*“ (2,8). Naposljetku, stih „*Marica me ne obadaje*“ iz jedne od svojih omiljenih pjesama počinje pjevati kao „*Marica me ne sluša*“ (2;9), iako ga je dotad stotine puta otpjevao u originalu.

Leksik iz majčinskoga govora dijete aktivno koristi samo još u semantičkim domenama pripreme i konzumacije hrane (*kužina*, *teća*, *pirja*, *kacijola*, *cidilo*, *perun*, *kapula*, *poma*, *manistra*, *biži*, *fažol*, *dinja*, *kukumar*, *marenda*, *spiza*), odijevanja (*gaće*, *mudante*, *rebatinke*, *majca na rige*, *donja majca*, *jaketa*, *patike*) i higijene (*lavandin*, *šugaman*).

Dijete svoje leksičke praznine upotpunjava stvaranjem neologizama na osnovu već poznatoga leksičkog materijala. Tako palačinke naziva *kapučinkama*, a fritule *kapsulama*, u oba slučaja zbog zvukovne sličnosti.

Još je češći postupak širenja semantičkoga polja leksema i na one kolokacije na koje leksem nije primjenjiv, što je tipično razvojno obilježje djece ove dobi: *Natoči mi još grickalica* (= *naspi*, 2;6). U ovom i sljedećim primjerima dijete upotrebljava glagole za koje zna da označavaju sličnu radnju. Kako za sebe kaže *strgo sam slikovnicu*, zaključuje da može reći i *barba drvosječa je strgo drvo ovo* (= *posjekao*, 2;5). Sufiksacijom stvara nove vrste riječi: *nogomet* > *nogometati se* (*idemo se nogometati*, 2;3). Onomatopejizacijom se koristi rijetko (*Tata upalio bris-bris*, 2;8) i veoma je brzo zamijeni riječju (ovdje, *brisač*), dok su svi prethodni obrasci širenja leksika znatno trajniji.

Prema Grosjean (2010), osnovne su pretpostavke održavanja dvojezičnosti izloženost dovoljnoj količini jezičnoga unosa i izražena komunikacijska potreba za obama jezicima. U prikazanome je slučaju dijete od rođenja do pred kraj druge godine života bilo izloženo velikoj količini jezičnoga unosa majčinskoga govora, no s početkom jezične socijalizacije ta se količina počela smanjivati, ustupajući mjesto rastućemu jezičnome unosu okolinskoga govora.³⁰ U novoj je situaciji dijete brzo

³⁰ Djeca govornici okolinskoga govora upozoravaju dječaka i ostalu djecu na neobičnosti koje se pojavljuju u dječakovu govoru. Za ilustraciju navodimo jedan od primjera iz dječakova druženja s djecom iz susjedstva: – *Dodaj meni balun!* (dječak, 2;2) – *Zašto Fran tak čudno govori?* (djevojčiči-

moglo utvrditi da majka razumije sve što joj se kaže na okolinskome govoru pa je tako nestala i komunikacijska potreba za daljnjim korištenjem majčinskoga govora.

Ipak, ne treba zanemariti činjenicu da jednom usvojen leksik prelazi u pasivni leksik prije negoli ga novi sadržaji prebrišu iz pamćenja, a čak i tada ostaje razina uštede pri njegovu ponovnom učenju. Djeca su posebno prijemčiva za usvajanje jezika, pa tako dječak u situacijama u kojima majčinski postaje okolinski (božićni blagdani i ljetni praznici) veoma brzo upija leksičke utjecaje oko sebe i integrira ih u svoj govor. Nakon samo nekoliko sati druženja s djedom, preuzima njegove izraze (*škina, postole, katrida, otari mi nos, uduni/užeži sviću...*) te ponovno sustavno koristi ikavicu. Valja međutim istaknuti da i u takvim prigodama prozodijska razina djetetova govora zadržava sve usvojene ZK značajke (npr. *popravi mi balun; otišla je na drugu bandu, 2;11*).

3.4.5. Miješanje i prebacivanje kodova³¹

Od samoga početka proučavanja prebacivanja kodova (Weinreich 1953) do danas, pa tako i u suvremenim istraživanjima unutar OVIJ-a (usp. Medved Krajnović 2010), smatra se da do ovoga fenomena u prvome redu dolazi kada govornik nepotpuno vlada jezičnim repertoarom. Lingvističke discipline poput kontaktne lingvistike, sociolingvistike i psiholingvistike ovu pojavu promatraju drukčije. Dvojezični pojedinci na raspolaganju imaju dva jezična repertoara i nema razloga da ih u prikladnim jezičnim situacijama oba i ne koriste (Crystal 1997; Nilep 2006), daka-ko, poštujući određena pravila i ograničenja (Myers Scotton 2006).

Već smo naveli da su višejezični govornici različiti od jednojezičnih čak i kada se služe samo jednim jezikom (npr. Grosjean 1994, 2010). Uvijek je u temelju njihova kognitivnoga funkcioniranja svijest o poznavanju još jednoga jezičnog sustava.

ca, 6 godina) – *Njemu je mama s mora, dole se tak priča* (djevojčica, 10 godina).

³¹ U hrvatskoj se literaturi termini *prebacivanje kodova* i *miješanje kodova* najčešće pojavljuju kao istoznačnice. Slično vrijedi i za *code switching* i *code mixing* u svjetskoj lingvistici, gdje se razlika, kada postoji, najčešće opisuje kao unutarrečenična (*code mixing*) ili međurečenična (*code switching*) pojavnost istoga fenomena (Mahootian 2006: 512). Ovdje ćemo zbog terminološke disambiguacije termin *miješanje kodova* koristiti za upotrebu drugoga kôda do kojega dolazi iz nužde, kada govornik ne poznaje određeni jezični element kôda koji služi kao komunikacijska matrica. Upotrebu iz svih ostalih razloga (društvena solidarnost, pripadnost grupi, tema razgovora, komunikacijsko ustrojstvo diskursa i sl.) smatramo *prebacivanjem kodova*. Miješanje kodova tako smještamo u domenu proučavanja usvajanja prvoga jezika i inih jezika, dok prebacivanje kodova svrstavamo u domenu sociolingvistike, psiholingvistike i kontaktne lingvistike.

U slučaju koji promatramo, miješanje kodova pojavljuje se krajem druge godine. Majčinski je govor jezična matrica u koju se umeću elementi okolinskoga govora, najčešće imenice (19) i glagoli (20):

(19) *Pesek je njima u kužini* (2;1, po povratku iz posjeta rodbini koja ima psa)

(20) *Ja ćem ponest didu auto ovo* (2;1, nakon igre s ocem)

Čini se da se posuđuju elementi koji su u danomu trenutku najdostupniji zbog emotivne obojanosti, uključenosti u igru i/ili nedavnoga spominjanja. O važnosti emotivne obojanosti svjedoči činjenica da ne dolazi do posuđivanja leksema za čije je denotate dijete emotivno vezano baš kroz fonološki oblik koji je prvi usvojilo.³² Tako se oblik *dida* usvojen sa 1;2 i dalje koristi kao isključivi oblik čak i nakon što se djetetov govor značajno kajkavizirao na svim razinama (usp. *Kaj to nosi dida?*, 2;11). Isto vrijedi i za leksem *barba*, usvojen s 1;3 kao naziv ne samo za stricu i tetku, već i za svaku stariju mušku osobu. U dobi 2;11 uobičajeno je za dijete da se govornicima okolinskoga govora obraća s pitanjem: *kak se zove onaj barba?*

Kada se u razgovoru s majkom kroz prvu polovicu treće godine u dječakovu govoru pojave primjeri posuđenica iz okolinskoga govora, dječak se prilagođava majčinu govoru i ponavlja za njom oblike koje je upravo upotrijebila:

(21) (dječak): *Mama, šta to ima gore?*

(majka): *Nema ništa gori.*

(dječak): *Šta to ima gori?*

(majka): *Ništa.*

(dječak): *Gori je misker, daj ga meni!* (dječak, 2;4)

Preciznije, do dobi 2;6 dječak sa svakim roditeljem govori oponašajući roditeljev jezični model. Tako u igri s majkom kaže *ajmo iskidat papir, pojedj mama drob, medo se okupa*, dok ocu govori *idemo potrgat papir, pojedj tata buškicu, medo se okupo* (2;5). No, u drugoj polovici godine u dječakovu govoru oblici okolinskoga govora prevladavaju na svim razinama. Tako sa 2;7 zgodu koja se prethodno ljeto zbila u Dalmaciji prepričava izostavljajući sve NŠI elemente koji su s 2;0 činili sastavni dio njegova govora: zamjenjuje dočetno *-n* u prvome licu prezenta s *-m*, sufix *-a* u glagolskome pridjevu radnom (ja *san naša*, on je *reka*) s *-o*, i izostavlja prebacivanje udarnoga naglaska na prednaglasnicu (*ù mōre*):

³² Tvrđnju ilustriramo sljedećim podatkom: kajkavski djed dugoga i za dijete teško izgovoriva imena predlaže djetetu u dobi 1;10 da ga zove *deda-meda*, što dijete prihvaća i od tada ga zove *dida-mida*.

- (22) *Ja sam našo jednu vèlku bubu a Šimun je meni rèko Frane nije to bubu to je rak i pustio je u vòdu.*

U ovoj fazi dijete i u razgovoru s majkom sustavno koristi zagrebačku akcentuaciju, a riječi oblikuje morfemima iz ZK inventara. Njegov govor postaje prožet miješanjem kodova u kojem ulogu jezika matrice koji određuje fonološku i morfosintaktičku strukturu preuzima ZK (podvučeno), a umetnutoga jezika NŠI, koji najčešće unosi leksički dio (dijelovi u masnim slovima) kao u (23). Rjeđi su slučajevi da oba kòda u rečenicu unose elemente svoje morfosintaktičke strukture, kao u primjeru (24), ili svoga leksikona (25):

- (23) *Pomozi mi dofàtit boršu, bacio sam ju doli na pòd. (2;7)*
Vozila je biciklu i pala je s bicikle i došo joj je pas i pomògo joj. (2;7)
Novčeki su šporki. (2;8)

- (24) *Dok ja budem presto svirat, onda mi reci da dođem. (2;8)*³³

- (25) *Baka je rekla da Stipe ima varičele i piknjice po licu. (2;9)*³⁴

Predstavljajući unitarističku hipotezu, Crystal (1997: 363) navodi da je miješanje kodova očekivani ishod ove točke razvoja u dvojezičnome usvajanju jezika. Precizira da je u trećoj godini više od 30% ukupnih iskaza dvojezične djece izrečeno miješanjem kodova. Potom taj postotak opada jer se jezici razdvajaju pa početkom četvrte godine iznosi otprilike 5%.

Sukladno pravilima koja je eksplicirala Myers-Scotton (2006: 233–278), ako se poštuju sintaktička ograničenja obaju jezika, miješanje je moguće unutar rečenice, između rečenica i na granicama morfema. U djetetovu su govoru najzastupljeniji unutarrečnično miješanje kodova (*iden si zalipit* ovo na autić (2;6), *ti idi na posa* (2;7))³⁵ te miješanje na granici morfema (*zašto mi je pobigo*³⁶ *balun?* (2;6))

³³ Dijete koristi veznik *dok* u značenju koje je prisutno u kajkavskim govorima (*'kad'*), a futur II na način na koji se koristi u majčinskome govoru (i u standardu).

³⁴ Miješanje kodova veoma je izraženo kada dijete prepričava o čemu je razgovaralo s majčnim roditeljima. U primjeru (25) dijete se na osnovi jezičnoga unosa dobivenoga od bake prvi put susrelo s bolešću vodene kozice, pa na navedeni pojam upućuje jedinim leksemom koji u svojem znanju o svijetu ima na raspolaganju. Ostatak iskaza leksički je prilagodio svojem govoru mijenjajući bakin romanizam *mača* (<ven. *macia*) u ZK *piknjica*.

³⁵ U majčinskome govoru reklo bi se „*ti ajde na posa*“. U primjeru glagola *ići* okolinski govor podudara se s hrvatskim standardnim jezikom.

³⁶ Leksem koji pripada majčinskomu govoru (*pobić*; u okolinskomu se govoru koristi *pobjeć*) oblikovan je sufiksom koji pripada ZK inventaru.

Od 2;8 nadalje na fonološkoj se razini više ne može govoriti o miješanju kodova jer svaki iskaz fonološki pripada okolinskomu govoru, uključujući i one u kojima prevladavaju NŠI leksički i morfološki elementi: Tata, idem ja za *tèbon doli* (2;6).

Krajem treće godine i leksička razina djetetova govora poprima dominantno kajkavske značajke, a NŠI leksemi i morfosintaktička obilježja zadržali su se tek u semantičkim poljima pripreme i konzumacije hrane (ona je beba *pojila* čokoladu i *cila se išporkala* (2;10)) te odijevanja. Tu bilježimo primjere prebacivanja kodova (26). Prebacivanje je prisutno još samo kod izricanja citata i fiksnih fraza (27):

- (26) *Zakaj si se skrio u kužini?*³⁷ (2;11)
Zakaj mi si promišala manistru? (2;10)
Kak se to mlije? (=melje, 2;11)
Ja bi obùko jaketu al je šporka (2;10)
Trebaš mi donesti rebatinke (2;11)
- (27) *Zakaj mi si rekla da pribacim?* (=program na TV-u, 2;11)
Kad buš mi rekla ajme šta si lip? (2;10)

Izvan opisanih semantičkih polja dječakov govor prozodijski, morfosintaktički i leksički pripada zagrebačkoj kajkavštini, što vidimo iz nasumično odabranih primjera u (28):

- (28) *Joj kak mi je Neva zmazala bubamaru!* (2;9)
Išo je otpeljat Lunu doma jer ju buba glava i buškica. (2;10)

U slučaju koji promatramo, dječak je svjestan ne samo razlike u govoru između oca i majke, nego i razlike u govoru između majke i njezina oca. I dok se majci obraća okolinskim govorom otkad je shvatio da ga ona razumije, u komunikaciji s djedom pokušava se prilagoditi djedovu govoru. Kad pred drugima slučajno upotrijebi riječi koje koristi s djedom, preventivno ih još jednom ponovi na okolinskome govoru:

- (29) *Tata, popaj mi škinu! Leđa.* (2;4)
(30) *To je kaka! Bljak.*³⁸ (1;11)

³⁷ U okolinskome idiomu koristi se riječ *kuhnja*. Iz isključive uporabe leksema *kužina* vidljivo je da dijete taj prostor doživljava kroz majčin idiom.

³⁸ Ovdje samo uzgred napominjemo da i u pragmalingvističkoj kategoriji govora pazitelja postoje znatne leksičke razlike između NŠI i ZK. Tako 'kaka to!' (NŠI) odgovara izrazima 'fuj to!', 'ne to!', 'bljak to!' i sl. u ZK.

Ovdje se radi o samotumačenju. Prema Chirsheva (2010), riječ je o obliku samoispravljanja: dvojezična djeca shvate da su odabrala situacijski neprikladan kôd te se isprave, pokazujući time osjetljivost prema sugovornikovu jeziku.

Analizom zastupljenosti kontaktnolingvističkih fenomena može se ustanoviti koji je kôd djetetu dominantan. U svjetlu svega navedenoga, u ispitivanome slučaju pojavu miješanja kodova možemo promatrati kao prijelaznu fazu koja vodi prema punom ovladavanju drugim kodom, a prebacivanje kodova kao trajniji jezični fenomen utemeljen na izvanjezičnoj motivaciji djeteta.

Teško je jednoznačno odgovoriti na pitanje koji su razlozi ovakvih izmjena majčinskoga i okolinskoga govora u statusu prvoga jezika u ranome djetetovu jezičnom razvoju i koji čimbenici najviše utječu na djetetovo usvajanje jezika. Stručnjaci za usvajanje jezika uglavnom ističu utjecaj okolinskih čimbenika. De Houwer (2006: 786) navodi sociolingvistički kontekst kao glavnu odrednicu buduće djetetove jezične uporabe. Ipak, činjenicu da mnogo djece odgojene u dvojezičnim obiteljima nije na kraju i samo postalo dvojezičnima vidi kao dokaz koji „[...] quite clearly shows that children themselves are in charge in the acquisition process“ (2006: 785).

Bhatia (2006: 17) također najveću odgovornost i zasluge pripisuje samoj djeci:

In the process of acquiring a language, the role of input (motherese, etc.) or imitation is important but limited. Children do not learn a language by mindlessly imitating the input provided by mothers or caretakers. That is, while the role of parental input cannot be ruled out, language acquisition studies show that neither motherese nor imitation plays a significant role in a child's language development. Instead, this burden is carried by the child himself/herself.

3.4.6. Pragmalingvistička analiza

U djetetovu govoru izražena je afektivnost i emotivna funkcija jezika prema Jakobsonu. Govor obiluje hipokoristicima (*draga mamice!*, *dragi tatiću!*, *dragi moj tatiće!*, *draga tetice!* od 2;2 nadalje) i etičkim dativima (*ja san ti puno umoran*, od 2;0 nadalje). Kuvač i Cvikić (2005: 281) navode rezultate istraživanja umanjenica u dječjemu govoru iz kojih proizlazi da djeca koriste umanjenice zato što ih u svojem govoru koriste roditelji. U promatranome ih je slučaju dijete počelo koristiti u vrijeme dok je bilo pod izrazitim utjecajem majčinskoga govora, i to prvo hipokoristike za članove obitelji u izravnome obraćanju (*mamice*, *mamice moja!*, 2;2), a potom i umanjenice za druge lekseme (npr. *žirafica* i *zebrica*, 2;3). Vidljivo je da

dijete razumije njihovo značenje i koristi ih u ispravnome kontekstu kao afektivne riječi odmila. U kasnijim je fazama upotreba umanjenica pod utjecajem okolinskoga jezika, kako je opisano u odjeljku 3.4.2.1.

U djetetovu su govoru zabilježene i hiperbole:

- (31)– *Idemo gledat crtić.*
– *Mama **sto puta** sam već gledao crtić!* (2;3)

Deiktički elementi u jeziku važan su segment pragmlingvističke razine. Rođenjem djeteta oba su roditelja svoj deiktički origo prilagodili djetetovu, pa o sebi govore iz djetetove perspektive: međusobno se zovu *mama* i *tata*, vlastite roditelje zovu *dida/deda* i *baka*, a svoju braću zovu *ujcima* i *tetama*. Dijete je svladavanje osobne deikse dovršilo do dobi od 2;1 kada je u upravnome govoru za sebe počelo koristiti zamjenicu „ja“ i prvo lice jednine. Vremensku deiksu još nije svladalo (*Ja sam **sutra** dobro jeo. Nora je rekla **sutra** ja jako volim medvjediće.* (2;11)). Prostorna deiksa je svladana u skladu sa suvremenom substandardnom uporabom u hrvatskome jeziku koju je, između ostalih, opisala i Žic-Fuchs (1997):

- (32) – *Di je moj Frane?*
– *Evo me **tu** sam.* (2;11)

Nadalje, dijete koristi deiktik „to“ i za predmete i pojave koje su mu sasvim blizu (umjesto „ovo“), kao i za one koje su jednako daleko i od njega i od sugovornika („*šta je **to tu**?*“ pokazujući udaljeni predmet, 2;8).

Pragmlingvističku razinu govora obilježava upotreba diskursnih oznaka. Dijete ih je usvojilo oponašanjem govora odraslih. Podjednako su zastupljene u majčinskome i okolinskome govoru, funkcioniraju na razini diskursa i nisu dijalektalno obilježene.

- (33) *Ma daj mi to!*
*Ma **ajde** mama otiđi, sakrij se!*
Ajde tata donesi bombon! (2;3)
*Ma čekaj, čekaj! Ma di je medo? **Valjda** je tamo medo.* (2;5)

I sljedeći primjeri upotrebe diskursnih oznaka pokazuju da je dijete ovladalo komunikacijskom kompetencijom. Upotrebom priložnih konektora (*Možda tata ima čokoladu.; A **možda** su na wc-u!* (2;2); *Mama jesi dobro **ipak**? **Ipak** si dobro!* (2;3)), usklika (*Jož, kiša!* (2;4)), intenzifikatora (*Dođi **više!*** (2;4)) i kondenzatora (*Ko zna di je **duda zapravo**, idemo spavat.* (2;5)), dijete se stavlja u odnos prema iskazima koje proizvodi i izriče svoj stav o njihovom sadržaju. Usklicima koje poz-

naje i koristi dodaje i optative (-*Živio, mama!*, (2;7)), shvaćajući ih kao nepromjenjive oblike koji ne razlikuju muški i ženski oblik.

Od dobi 2;3 prisutna je i ludička funkcija jezika. Dijete se učestalo igra riječima, a najdraže mu je umetati nove glasove u postojeće riječi (*Di je mamka? Mamkica. Otvorki ovo! Idemo tamko! Oćemo još papkati mortadelke? Oćku. Nećku.* i sl.) i zamjenjivati jedne glasove drugima (k >h, *jašim honja zehana, hopita mu mehana*).

Kao još jedan dokaz o ovladavanju komunikacijskom kompetencijom poslužit će iskaz „*a di je tata?*“ koji je dijete (2;2) izgovorilo jednoga jutra odmah nakon buđenja. Prema Cornishevoj (2006) kognitivističkoj teoriji referencijalnih upućivanja, „*a*“ se može smatrati diskursnom anaforam koja upućuje na situacijski kontekst u kojemu se komunikacija odvija. Tradicionalni pristupi tekstu i diskursu „*a*“ smatraju konektorom. Neovisno o odabranome teorijskom pristupu, upotreba ovakvih upućivačkih elemenata ukazuje na ovladanost komunikacijskom kompetencijom kod govornika koji ih koristi. To primjećujemo i u slučajevima anaforičkoga upućivanja u kojima dijete ponavlja i strukturu koja je prethodila antecedentu jer je svjesno da je antecedent predug za glatko procesuiranje rečenice: „*ajde nek ova Pepa, Suzi i ovaj vojnik u crvenoj kapi, nek oni čuju kako ja sviram*“ (2;10).

4. Zaključak

Na oblikovanje djetetova govora utjecaj imaju svi idiomi s kojima se dijete tijekom svojega jezičnog razvoja susreće, a govor roditelja je zasigurno onaj kojemu je dijete najizloženije. U ovome se radu zato pokušao istražiti utjecaj toga čimbenika na razvoj djetetova govora u slučaju kada majka i otac ne dijele isti organski idiom.

Iako se u drugoj i trećoj godini razvija tek privremeni međujezik koji je samo etapa prema razvoju kasnijega govora, promjene koje smo pokazali ne ostavljaju mjesta dvojbi u kojemu će se smjeru, ostanu li osnovne životne okolnosti nepromijenjene, jezični razvoj dalje nastaviti i kako će kasniji djetetov govor tipološki izgledati.

Kroz drugu godinu života bilo je vidljivo da dijete usvaja majčina jezična obilježja te na temelju NŠI sustava formira nove oblike i iskaze, no u trećoj je godini počeo prevladavati utjecaj okolinskoga govora. U trenutačnoj se dobi taj trend i dalje nastavlja sve većim intenzitetom.

Fonološka se razina pokazala najotpornijom na utjecaje. Dijete zadržava svoju ZK prozodiju i kada na duže vrijeme promijeni okolinu. Što se morfosintaktičkih

značajki i leksičkih izbora tiče, pokazuje se da je učestalost uporabe najvažniji kriterij za ulazak nekoga elementa u dječji govor. U većini segmenata djetetova govora zbog toga prevladavaju oblici okolinskoga govora kojima je dijete najizloženiije. Iznimke koje pronalazimo (npr. srednji rod imenice *auto*) potvrđuju navedeno pravilo jer su u tim primjerima elementi djetetova govora koji ne pripadaju okolinskomu upravo oni koji u komunikaciji s djetetom prevladavaju.

Primjeri izneseni u odjeljku 3.4.5. pokazuju da je supostojanje obaju kodova u jezičnome procesuiranju prisutno i u okomitih dvojezičnika, koji su prije često bili smatrani jednojezičnima. Podatci dobiveni promatranjem dječakova govornoga razvoja ne potvrđuju unitarističku hipotezu dvojezičnoga razvoja jer dijete ne proizvodi iskaze temeljene na zajedničkoj gramatici, već od svojih najranijih iskaza razlikuje govore koje usvaja, premda ih u razdoblju 2;6 – 3;0 često koristi unutar istoga iskaza. S druge strane, ne potvrđuju ni najekstremnije viđenje hipoteze o odvojenome razvoju jer djetetov govor obiluje primjerima transferencija između dvaju sustava. Također demantiraju stav da je u procesu usvajanja jezika majčin govor najvažniji čimbenik i glavni model budućega djetetova govora.

Nakon kraćega razdoblja uravnotežene dvojezičnosti, u dobi od 2;5 ZK preuzima ulogu djetetova prvoga jezika (J1). Može se očekivati da će daljnjim jezičnim razvojem djeteta to i ostati te da opisana rana dječja dvojezičnost neće prerasti u uravnoteženu dvojezičnost u adolescentskoj i odrasloj dobi. Iako razvojno djetetov prvi (*prvotni*) jezik, NŠI će ostati slabiji jezik (J2).

Literatura

- Andel, Maja, Klampfer, Sabine, Kilani-Schoch, Marianne, Dressler, Wolfgang U., Kovačević, Melita. 2000. Acquisition of verbs in Croatian, French, Austrian German - an outline of a comparative analysis. *Suvremena lingvistika* 49-50(1) 5–25.
- Bhatia, Tej K. 2006. Bilingualism and second language acquisition. U Brown, Keith (i sur.). *Encyclopedia of language and linguistics*, Vol II: 16–22. London: Elsevier.
- Brown, Keith (i sur.). 2006. *Encyclopedia of language and linguistics*. London: Elsevier.
- Chirsheva, Galina. 2010. Samotumačenje kod dvojezične djece. *Suvremena lingvistika* 36. 173–193.
- Cornish, Francis. 2006. *Anaphora, discourse, and understanding: Evidence from English and French*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, David (ur.). 1997. *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Houwer, Annick. 2006. Bilingual development in the early years. U Brown, Keith (i sur.), *Encyclopedia of language and linguistics*, Vol I: 781–787. London: Elsevier.

- Grosjean, François. 1994. Individual bilingualism. U Asher, R. E. (ur.), *The encyclopedia of language and linguistics*, 1656–1660. Oxford: Pergamon Press.
- Grosjean, François. 2010. *Bilingual: Life and reality*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Ivir-Ashworth, Ksenija. 2006. Trojezično usvajanje hrvatskoga jezika: prikaz slučaja. *Lahor* 2. 159–166.
- Jelaska, Zrinka. 2001. Govornici u susretu – usvojeno i naučeno vladanje jezikom u istome društvu. *Društvena istraživanja* 56. 977–990.
- Jelaska, Zrinka, Bošnjak, Marija, Cvikić, Lidija, Hržica, Gordana, Kusin, Igor, Novak Milić, Jasna, Opačić, Nives (ur.), 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Josipović Smojver, Višnja. 2003. Ema, Nina i Emanina: Analiza slučaja blizanačkog govora. *Govor* 20(1–2). 169–179.
- Kovačević, Melita, Anđel, Maja. 1999. Jesu li leksički i gramatički razvoj međusobno usklađeni? U Badurina, Lada, Ivanetić, Nada, Pritchard, Boris, Stolac, Diana (ur.), *Teorija i mogućnosti primjene pragmatolingvistike. Zbornik radova HDPL-a*, 397–403. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Kuvač, Jelena, Cvikić, Lidija. 2005. Dječji jezik između standarda i dijalekta. U Stolac, Diana, Ivanetić, Nada, Pritchard, Boris (ur.), *Jezik u društvenoj interakciji. Zbornik radova HDPL-a*, 275–284. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Lasić, Irena. 2010. Dvojezičan (hrvatsko-njemački) odgoj malog Špire u dobi od prve do treće godine. *Strani jezici* 38(4). 445–467.
- Mahootian, Shahrzad. 2006. Code switching and mixing. U Brown, Keith (i sur.). *Encyclopedia of language and linguistics*, Vol II, 511–527. London: Elsevier.
- Medved Krajnović, Marta (2002). Primjer ranog leksičkog razvoja u hrvatskom jeziku. U Stolac, Diana, Ivanetić, Nada, Pritchard, Boris (ur.), *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj - izazovi na početku XXI. stoljeća. Zbornik radova HDPL-a*, 337–346. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Medved Krajnović, Marta. 2010. *Od jednojezičnosti do višejezičnosti: Uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*. Zagreb: Leykam International.
- Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom. Standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.
- Mildner, Vesna. 2002. Neurolingvistički aspekti bilingvizma. *Strani jezici* 31(1–2). 73–83.
- Myers-Scotton, Carol. 2006. *Multiple voices: An introduction to bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- Nilep, Chad. 2006. “Code switching” in sociocultural linguistics. *Colorado Research in Linguistics* 19. 1–22.
- Pavličević-Franić, Dunja. 2003a. Okomita dvojezičnost i rano učenje jezika. U Matešić, Krunoslav (ur.). *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini: teorijska raz-*

- matranja, primjena*, 93–106. Zagreb – Jastebarsko: Naklada Slap – Sveučilište u Zagrebu,.
- Pavličević-Franić, Dunja. 2003b. Razvoj pragmatičke jezične kompetencije u sustavu okomito bilingvalnoga diskursa. U Stolac, Diana, Ivanetić, Nada, Pritchard, Boris (ur.), *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici. Zbornik radova HDPL-a*, 579–588. Zagreb: Hrvatsko društvo za primjenjenu lingvistiku.
- Šojat, Antun (i sur.). 1998. *Zagrebački kaj: Govor grada i prigradskih naselja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Vuletić, Dušanka. 1991. *Istraživanje govora*. Zagreb: Fakultet za defektologiju.
- Vulić Vranković, Sanja. 2008. Sociolingvistička situacija u gradu Splitu i okolici. U Falski, Maciej, Kryśka-Mosur, Małgorzata (ur.), *Miasto w kulturze chorzackiej / Urbano u hrvatskoj kulturi*, 329–338. Varšava: Instytut Slawistyki Zachodniej i Poludniowej.
- Weinreich, Uriel. 1953. *Languages in contact: findings and problems*. New York: Linguistic Circle of New York.
- Wei, Li. 2006. Bilingualism. U Brown, Keith (ur.), *Encyclopedia of language and linguistics*, vol II, 1–12. London: Elsevier.
- Žic Fuchs, Milena. 1997. 'Here' and 'there' in Croatian: A case study of an urban standard variety. U Dirven, René, Pütz, Martin (ur.), *The construal of space in language and thought*, 49–62. Berlin: Mouton de Gruyter.

Adresa autora:

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10 000 Zagreb
nzupanov@ffzg.hr

LANGUAGE ACQUISITION IN A BIDIALECTAL CHILD: SPEECH DEVELOPMENT, INFLUENCES AND OUTCOMES

The paper describes the speech and language development of a bidialectal child over the course of the first three years of his life. The idiom spoken in the child's surroundings is kajkavian-based Zagreb city speech, while the child's mother speaks a Neoštokavian Ikavian idiom spoken in the city of Split. The paper discusses the stages in the child's language development and focuses on the origin of the acquired phenomena. The data, collected by diary and via recordings of the child's interactions with his environment, are compared to recent research in language acquisition. Examples of code mixing and code

switching are analyzed to establish the manner and order of acquiring the varieties the child is surrounded with, and pinpoint influences that impact acquisition. The paper tries to underline the differences in how bidialectal children acquire language and point to the need to study this phenomenon further. In the end, a prognosis of the child's further language acquisition is offered.

Key words: child language acquisition; bidialectality; Zagreb Kajkavian idiom; Split Neo-štokavian Ikavian idiom; code mixing and code switching.